

УДК 37.011.31"19"

© Юткало С. Ю., 2014

<http://orcid.org/0000-0003-1303-9994>

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ АВТОРИТЕТУ ВЧИТЕЛЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

С. Ю. Юткало

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
(м. Харків, Україна)*

E-mail: svetlana.yutkalo@mail.ru

У статті проаналізовано історико-педагогічну та історичну літературу, що стосувалася проблеми авторитету вчителя. Визначено суспільні інститути формування авторитету вчителя. На підставі аналізу діяльності шкільних педагогічних колективів другої половині ХХ століття розкрито особливості формування авторитету вчителя. Узагальнено досвід середніх шкіл Харківщини щодо формування авторитету вчителя. Проаналізовано роль авторитету, що відображалася в адміністративних документах та в координаційних порадах. Доведено, що вчительський авторитет мав сприяти виконанню контролюючих та координаційних обов'язків класного керівника.

Визначено, що в період 80-х років ХХ століття посилюються вимоги до вчителя як до організатора виховної ідеологічно спрямованої роботи серед школярів. Теоретично обґрунтовано, що особистість авторитетного вчителя 90-х років виявлялась у встановленні духовних контактів із учнями, що відбувались через певні пріоритети педагогічної діяльності.

Визначено перспективи подальших розвідок з даної проблеми.

Ключові слова: авторитет, учитель, учень, фактори, формування.

С. Ю. Юткало. Социокультурные факторы формирования авторитета учителя во второй половине XX века. В статье проанализирована историко-педагогическая и историческая литература, касающаяся проблемы авторитета учителя. Определены общественные институты формирования авторитета учителя. На основе анализа деятельности школьных педагогических коллективов второй половине XX века раскрыты особенности формирования авторитета учителя. Обобщен опыт средних школ Харьковщины по формированию авторитета учителя. Проанализирована роль авторитета, которая отображалась в административных документах и в координационных рекомендациях. Доказано, что учительский

авторитет должен был способствовать выполнению контролирующих и координационных обязанностей классного руководителя.

Определено, что в период 80-х годов XX века усиливаются требования к учителю как к организатору воспитательной идеологически направленной работы среди школьников. Теоретически обосновано, что личность авторитетного учителя 90-х годов проявлялась в установлении духовных контактов с учениками, которые осуществлялись через определенные приоритеты педагогической деятельности.

Определены перспективы дальнейших исследований по данной проблеме.

Ключевые слова: авторитет, учитель, ученик, факторы, формирование.

Постановка проблеми. У сучасному світі освіта відіграє важливу роль у житті соціуму. Актуальність теми дослідження зумовлена з тим, що авторитет учителя і пов'язані з ним вимоги до професіоналізму та особистісних якостей педагога в педагогічній справі відіграють вирішальну роль. Завдання полягає в тому, щоб правильно користуватися авторитетом вчителя, підтримувати його. Для цього треба знати, чим потрібно володіти і до чого прагнути.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Аналіз історико-педагогічної, історичної літератури показав, що різні аспекти проблеми авторитету досліджуються вченими різних галузей науки, зокрема: вивчення феномена авторитету в філософії (В. Богданов, Г. Горченко, П. Посохов), у соціології (М. Кейзеров, Б. Поршнев), у соціальній психології, психології управління, психології особистості (Г. Андреева, Р. Грановська, Р. Кричевський). Так, її окремі аспекти вивчались у контексті проблеми учительства в історії педагогіки (М. Богуславський, Е. Дніпров, М. Захарченко). Деякі питання розглядалися в контексті авторитету вчителя і стиля педагогічної взаємодії (І. Андріаді, Ф. Гоноболін, В. Зеньковський).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проте питання факторів формування авторитету вчителя другої половини XX століття розглядалися досить поверхово.

Мета статті — на основі вивчення протоколів засідань педагогічних рад шкіл визначити фактори формування авторитету вчителя в соціокультурному житті.

Виклад основного матеріалу. Формування авторитету вчителя є процесом, невід'ємним від впливу соціальних інститутів суспільства. Якщо розглядати процес формування авторитету вчителя з позицій його професійного самовдосконалення, можна визначити суспільні інститути, вплив яких позначається на якісній зміні особистості вчителя, його громадянської, професійної, етичної позиції, а також активності їх виявлення відповідно впливу на вихованців, взаємодії із колегами, батьками учнів, адміністрацією.

Отже, інститутами формування авторитету вчителя визначаємо: 1) навчальні заклади, які здійснюють підготовку майбутніх учителів; 2) професійні колективи, у межах яких здійснюється зростання молодого вчителя; 3) державні установи, які реалізують державну політику стосовно соціальної підтримки вчителя; 4) контингент учнів школи, з якими вчитель вступає у взаємодію; 5) контингент батьків учнів; 6) загальносуспільна думка про вчителя, презентована у засобах мас-медіа, літературі, кінематографі тощо.

Нами було проаналізовано низку протоколів педагогічних рад та книг наказів середніх шкіл Харківщини досліджуваного періоду (Мереф'янська ЗОШ № 2), на яких порушувалися питання проблем виявлення авторитету вчителя. Слід зазначити, що у 70-ті роки досліджуваного періоду наслідки виховних проблем, пов'язаних із незадовільним рівнем учительського авторитету виявлялись у достатньо жорсткій формі. Так, згідно низки Наказів, вчителям оголошувались суворі догани «за безтактне ставлення до учнів (вчитель фізики Ю. Басконок); за підставляння, завищення та виправлення оцінок у класному журналі з класифікацією такого випадку як антипедагогічного, спрямованого на свідоме зниження виховної ролі оцінки та авторитету вчителя (вчитель образотворчого мистецтва Г. Мариненко).

Особливо активно виявлявся авторитет вчителя в діяльності класного керівника. У книгах наказів увага до негативних результатів цього аспекту педагогічної діяльності відображається у формі дисциплінарних стягнень. Зокрема, у наказі «Про підсумки першого дня екзаменів» йдеться про незадовільну діяльність класного керівника щодо організації проведення іспиту, що виявилось у недбалому оголошенні учнів під час іспиту, результатом чого стала відсутність деяких учнів класу, а також особистому спізненні на екзамен. Слід зазначити, що в 70-ті роки реагування адміністрації на конкретні огріхи педагогів щодо виховного процесу було досить жорстке, наприклад, результатом зазначеного випадку на іспиті стало звільнення вчителя з роботи.

Відображення ролі авторитету вчителя в адміністративних документах відбивалось також у координаційних порадах. Так значної ролі надавалось дотриманню школярами навчально-виховного режиму, що виявлялось у зобов'язанні класних керівників організовувати рейдові бригади батьків та учнів для контролю виконання режиму школярів; сприяти усуненню перенавантаження учнів позакласною роботою, рівномірно розподіляти громадські доручення. Про ідеологізацію виховної роботи у школі та реалізацію авторитету вчителя у заходах, спрямованих на політичне виховання школярів, свідчать записи у книгах наказів щодо аналізу проведення ленінських уроків, класних зборів, організації вступу молоді в комсомол тощо. При цьому визначаються класні керівники (Н. Браславська, Н. Півненко), які завдяки

Засоби навчальної та науково-дослідної роботи

високому авторитету серед учнів виявляють спроможність згуртувати дитячий колектив, вчасно організувати вступ учнів до лав комсомолу. Про необхідність застосування авторитету в роботі з «важкими» підлітками йдеться в протоколі наради при директорові Мерэф'янської СШ № 2 від 14.02.1979. Серед завдань, що стоять перед класним керівником, завуч Л. М. Даниленко особливо визначає необхідність ведення щоденників психолого-педагогічних спостережень за учнями класу, зокрема за важкими у вихованні школярами, систематичність проведення з ними бесід з правового виховання, запрошення на виховні години працівників міліції та суду [2].

У період першої половини 80-х років ХХ ст. посилюються вимоги до вчителя як до організатора виховної ідеологічно спрямованої роботи серед школярів, що виявлялася в активній увазі до політичної інформованості школярів, їхнього ідейного виховання, формами якого було присвоєння імен Героїв піонерським загонам, створення ленінських та піонерських кімнат у школі.

З 1985 року в протоколах педагогічних рад шкіл провідними питаннями для обговорення стають ті, що визначались наріжними відповідно реформи загальноосвітньої та професійної школи. Так, основними завданнями щодо організаторської діяльності вчителя, якість якої визначалась його авторитетністю, ставали такі, що пов'язувались із профорієнтацією учнів («у школі має бути організовано профорієнтаційну діяльність через залучення учнів до некваліфікованої роботи в умовах виробництва, нешкідливого для здоров'я (виробництво коробок для аптечної продукції, санітарна практика в районній лікарні — у межах курсу дисципліни «Початкова військова підготовка» тощо). Крім того, вчительський авторитет мав сприяти виконанню контролюючих та координаційних обов'язків класного керівника, про що в протоколах педагогічних рад виносились рішення: «частіше бувати в учнів вдома, слідкувати за відвідуванням ними школи, вимагати довідки про хворобу для запобігання прогулів, поліпшити попередження травматизму тощо». У цей період посилюється певний формалізм щодо оцінки виховної діяльності педагогів з боку адміністрації з акцентом на зовнішніх ознаках благополуччя в класі: позитивна оцінка роботи класного керівника надавалась навіть у тому випадку, коли «бесіди на морально-етичні теми з учнями не проводяться», однак при цьому «акуратно оформлений піонерський куточок та екрани збереження підручників».

У другій половині 80-х років акцент у виховній роботі зміщується на урахування вікових та індивідуальних особливостей учня, урахування інтересів у його залученні до суспільної роботи. Так, у протоколах педрад з'являються постанови щодо організації роботи прес-центру, щомісячного випуску предметних газет, а також організації самоуправління учнів у школі. Слід

зазначити, що саме у цей період (1987–1988 роки) започатковуються так звані «Дні самоуправління» у школах, у межах яких учні могли залучитися до справжнього управління школою, організації навчально-виховного процесу, виконуючи роль учителів. При цьому вибір дисципліни, яку учень старших класів хотів викладати у цей день, багато в чому залежав від авторитетності вчителя, бажання учня наслідувати стиль його взаємодії з дітьми. Багато в чому такий досвід залучення до професії вчителя сприяв вибору деякими учнями цієї професії у подальшому житті.

90-ті роки ХХ століття визначались кардинальною переоцінкою цінностей людини відповідно змін, що відбувалися в розбудові держави. Ці зміни, звісно, позначились і на орієнтирах у шкільному вихованні. У протоколах педрад 90-х років актуальності набувають питання психологічних особливостей дитини та їх урахування в навчально-виховному процесі; загальнолюдських цінностей як основи навчально-виховного процесу; моральних цінностей у регуляції соціальної поведінки дитини; творчого союзу вчителя та учнів тощо. Однак при всій позитивності гуманізації навчально-виховного процесу у школах 90-х років значно посилюється увага адміністрації до негативних явищ, що стають наслідками нівелювання старої ідеології та різкого погіршення соціального добробуту сімей. Так, у протоколах педрад 1992–1996 років майже кожне півріччя обговорюються проблеми наркоманії, алкоголізму та правопорушень серед дітей. Ухвалами щодо цієї проблеми стають зобов'язання класних керівників посилити увагу до дітей із неблагополучних сімей, а також до залучення фахівців (наркологів, венерологів та ін.) для проведення лекцій та бесід із учнями про наслідки нездорового способу життя.

У школах другої половини 90-х років навчально-виховна діяльність орієнтується на новітні тенденції педагогіки, відбувається злиття наукової теорії та шкільної практики. У своїй роботі вчителі користуються досвідом провідних досліджень, аналітикою сучасних проблем, що стосуються педагогіки. Слід зазначити, що в протоколах педагогічних рад цього періоду досить часто зустрічається обговорення питань, що стосуються підвищення майстерності вчителів, орієнтації їх на самовдосконалення. Наприклад, у протоколі педагогічної ради № 1 від 3.01.94 Мереф'янської середньої школи № 2 йдеться про ідеї педагогічного співробітництва [1]. Учитель В. О. Внуковська, проаналізувавши результати анкетування учнів однієї Черкаської школи, зазначає, що встановлення контакту між учителем та дітьми залежить від того, чи зможе вчитель бути авторитетним для учня. Так, зазначає вона, учні на питання «Що необхідно зробити, щоб стосунки вчителя і учнів стали кращими?» відповіли: «не ставитись до нас як до першокласників, бачити в нас, по-перше, людей, а не первісних тварин, відмовитись від влади над

учнями, від диктатури. Слід зробити так, щоб учень не залежав від учителя, його оцінки, повинна бути взаємоповага та взаєморозуміння — тільки тоді вчитель та учень зможуть зблизитись. Учитель має завойовувати авторитет учнів, знати їх проблеми, а не лише підвищувати та принижувати учнів, педагог повинен бути справедливим, відвертим».

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Аналіз адміністративної документації шкіл 70-х років ХХ століття дозволив зробити висновки про порушення конкретних питань щодо виховання учнів, роль авторитету вчителя у виховній та організаторській діяльності школи. Послідовність форм заохочення або покарання вчителів відповідно результатів їхньої виховної діяльності свідчить про важливість виявлення вчителем авторитету стосовно організації ним навчально-виховного процесу. І вчителі, і учні 90-х років уважали необхідним для ефективного навчання саме авторитетного вчителя, уособленням якого визначали демократичного, вмілого у встановленні стосунків із класом, але водночас вимогливого педагога. Особистість авторитетного вчителя виявлялась у встановленні духовних контактів з учнями, що відбувались через певні пріоритети педагогічної діяльності. У перспективі подальших досліджень плануємо проаналізувати статті педагогічних журналів, що стосувалися проблеми авторитету вчителя другої половині ХХ століття.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Внуковська В. О. Ідеї педагогічного співробітництва/ Внуковська В. О. // Засідання педагогічної ради / Мереф'янська СШ № 2. — Протокол № 1 від 3 січня 1994 року. — Мерефа, 1994.
2. Даниленко Л. М. Про необхідність застосування авторитету у роботі з важкими підлітками // Засідання педагогічної ради / Мереф'янська СШ № 2. — Протокол № 5 від 14 лютого 1979 року. — Мерефа, 1979.

ABSTRACT

SOCIOCULTURAL FACTORS OF THE TEACHER'S AUTHORITY FORMATION IN THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY

S. Y. Yutkalo

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Kharkiv, Ukraine)

E-mail: svetlana.yutkalo@mail.ru

The article analyzes historical and pedagogical literature on the issue of teacher's authority. It defines the social institutions that form the authority of the

teacher. Based on the analysis of school teaching staff of the second part of the twentieth century, the article discovers the peculiarities of the formation of the teacher's authority. The article generalizes the experience of Kharkiv secondary schools on the formation of the teacher's authority. The role of authority that was displayed in the administrative documents and coordinating council is analyzed. It is proved that teachers have the authority to promote the implementation of supervisory and coordination duties of the class teacher.

In the modern world education plays an important role in the society. Background research stems from the fact that the authority of the teacher and the requirements of professionalism and personal qualities of the teacher in teaching business critical. The challenge is to properly use the teacher's authority to support it. What you need to know what you want and have something to strive for.

The analysis of historical, educational literature shows that various aspects of credibility are investigated by scientists from different fields of science, including the study of the phenomenon of authority in philosophy, social psychology, management psychology, personality psychology. Some aspects of it have been studied in the context of teaching in the history of pedagogics. Some issues are considered in the context of the teacher's authority of and style of teaching interaction.

We determined the following institutions of teacher's authority formation: 1) educational institutions that train future teachers; 2) professional groups, within which the young teacher growth; 3) governmental institutions that implement public policies regarding social support of the teacher; 4) contingent of pupils with whom the teacher interacts; 5) contingent of pupils' parents; 6) general public opinion of teachers, presented in the mass media, literature, film etc.

It was determined that during the 80's years of the twentieth century the demands on the teacher as an organizer of ideologically directed educational activities among students were intensified. We proved theoretically that the identity of the authoritative teacher of 90's years was to establish spiritual contact with the students that took place at specific priorities of educational activities.

In schools, in the second part of the 90's years teaching and educational activities, focused on scientific approaches to the latest trends in pedagogy, combine scientific theory and school practice.

The prospects for further research on this issue are defined.

Keywords: authority, teacher, the student, the factors of forming.